

МИРОШНИЧЕНКО Ю. М.,

кандидат юридичних наук,

суддя

(Іллічівський районний суд міста

Маріуполя Донецької області)

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.28>

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ВІД ІДЕЇ ДО ТЕОРІЇ

Практика розгляду кримінальних справ показує, що огріхи в судовій діяльності не востаннє є наслідком порушення судами правила безперервності судового розгляду, недотримання якого, серед іншого, пояснюється недостатнім володінням суддями методами дослідження доказів, тактикою проведення окремих судових дій, браком організаційних навичок, нездатністю спланувати розгляд конкретної кримінальної справи, скласти календарний план роботи з урахуванням усіх судових справ, що є у провадженні судді.

Мета дослідження, результати якого наводяться у статті, полягала в обґрунтуванні необхідності комплексного дослідження проблем криміналістичного забезпечення судового розгляду та його вдосконалення через формування окремого вчення, спрямованого на пізнання, зображення та практичне розв'язання найбільш суттєвих проблем самостійного й досить істотного напрямку криміналістичної діяльності, здійснюваної окремими суб'єктами доказування на стадії судового провадження. У результаті проведеного дослідження автор дійшов висновку про те, що нині розроблення криміналістичних засобів забезпечення судового розгляду кримінальних справ має стихійний характер. Теорія криміналістичного забезпечення судового провадження покликана стати більш плідним інструментом наукового дослідження. Нова теорія дасть змогу консолидувати, організувати й упорядкувати зусилля дослідників, наукові інтереси яких є в цій царині криміналістики, уможливить зображення досліджуваного об'єкта в його єдності та цілісності, об'єднає розрізнені ідеї, поняття, судження в систему теоретичних положень. Водночас реалізація змісту цього вчення в теоретичних положеннях криміналістичної техніки, тактики й методики повинна привести до глибшого впровадження криміналістичних рекомендацій у практику кримінального судочинства.

Ключові слова: кримінальне судочинство, криміналістичне забезпечення, судове провадження.

Myroshnichenko Yu. M. Criminalistic provision of judicial proceedings: from the idea to theory

Practice of Criminal proceedings show that the deficiencies of judicial activity are no less important consequence of the court's violation of the rule of continuity of court proceedings, the failure of which, among other things, is explained by the fact that judges do not have skills sufficient in research of evidence, do not have the necessary organizational skills, do not know how add up plan a specific criminal case, a calendar plan of work taking into account all court cases that are in their proceedings.

The aim of the study, the results of which are presented in the proposed article, was to substantiate the need for a comprehensive study of the problem of criminalistic trial

and its improvement through the formation of a separate doctrine aimed at cognition, reflection and practical solution of the most significant problems of independent and quite significant direction of criminalistic activity carried out subjects of evidence at the stage of court proceedings. As a result of the conducted research, the author concluded that the development of criminalistic means of ensuring the trial of criminal cases is spontaneous. The theory of criminalistic support of court proceedings is intended to become a more fruitful tool for scientific research. The new theory will consolidate, organize and streamline the efforts of researchers whose scientific interests are in this field of criminalistic science, will allow the reflection of the object under study in its unity and integrity, integrate disparate ideas, concepts, judgments into a system of theoretical provisions. At the same time, the implementation of the content of this doctrine in theoretical provisions of criminalistic technique, tactic and technique should lead to a deeper implementation of criminalistic recommendations in the practice of criminal justice.

Key words: *criminal proceedings, criminalistic provision, court proceedings.*

Вступ. Огляд судової статистики з кримінальних проваджень свідчить про суттєву питому вагу справ, які протягом тривалого часу не знаходять свого розв'язання в українських судах. Безсумнівно, ця проблема має комплексний характер, однак попри колосальне навантаження на суди першої інстанції, негаразди з кадровим і матеріально-технічним забезпеченням, недосконалість процесуального законодавства, одні лише об'єктивні чинники не вичерпують проблеми порушення розумних строків судового провадження. Практика розгляду кримінальних справ показує, що огріхи в судовій діяльності не востаннє є наслідком порушення судами правила безперервності судового розгляду, недотримання якого, серед іншого, пояснюється недостатнім володінням суддями методами дослідження доказів, тактикою проведення окремих судових дій, браком організаційних навичок, нездатністю спланувати розгляд конкретної кримінальної справи, скласти календарний план роботи з урахуванням усіх судових справ, що перебувають у провадженні судді.

Окремі аспекти криміналістичного забезпечення досудового розслідування та судового розгляду кримінальних справ розглядаються в роботах Л.Ю. Ароцкера, В.І. Алексєйчук, Р.С. Белкіна, В.В. Бірюкова, М.Й. Вільгушинського, А.Ф. Волобуєва, О.Ф. Волинського, В.К. Гавла, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, В.А. Журавля, А.В. Іщенко, Д.В. Кіма, І.І. Когутича, Ю.В. Кореневського, А.А. Корчагіна, О.Ю. Корчагіна, В.О. Коновалової, О.С. Кудрявицького, С.Л. Кисленка, Є.Д. Лук'янчикова, К.О. Чаплинського, В.Ю. Шепітька, С.Ю. Якушина. Аналіз досліджень цих та інших вітчизняних і закордонних авторів наводить на думку щодо браку необхідної системності знання про закономірності криміналістичної діяльності на стадії судового провадження, що негативно відбивається на якості й динаміці досліджень у цій проблемній галузі криміналістики.

Постановка завдання. Мета дослідження, результати якого наводяться у статті, полягала в обґрунтуванні необхідності комплексного вивчення проблем криміналістичного забезпечення судового розгляду та його вдосконалення через формування окремого вчення, спрямованого на пізнання, зображення та практичне розв'язання найбільш суттєвих проблем самостійного й досить істотного напрямку криміналістичної діяльності, здійснюваної окремими суб'єктами доказування на стадії судового провадження.

Результати дослідження. Ще на зорі становлення криміналістичної науки І.Н. Якимов писав, що криміналістика має своїм предметом вивчення найбільш доцільних способів і прийомів застосування методів природничих, медичних і технічних наук до розслідування злочинів і вивчення фізичної та моральної особистості злочинця, а своєю метою ставить допомогу правосуддю в розкритті матеріальної істини в кримінальній справі [1, с. 4]. Повною мірою ця мета може бути реалізованою лише за умови усвідомлення криміналістичною

спільнотою того, що істина у кримінальному провадженні вважається встановленою вироком суду, який набрав законної сили.

Досудове й судове провадження – це єдине й неподільне поле діяльності для науки криміналістики [2]. З огляду на це криміналістика повинна забезпечувати своїми розробками всі стадії кримінального провадження – від початку досудового розслідування до ухвалення судом остаточного рішення. Не досить того, щоб слідчий і прокурор уважали вину особи доведеною, необхідно, щоб зібрані ними докази пройшли перевірку в процесі судового розгляду, доводи на обґрунтування доведеності обвинувачення виявилися переконливими для суду, а висновки останнього — для будь-якого поміркованого неупередженого спостерігача, інакше всі зусилля досудового слідства виявляться марними.

Правосуддя є вершиною правозастосовної діяльності, і це положення висуває підвищені вимоги до змісту та професійного рівня судового провадження у кримінальних справах, що неминуче визначає необхідність широкого застосування судом криміналістичних засобів і методів. Щоб протистояти спробам злочинців уникнути справедливих покарання і водночас запобігти судовим помилкам в умовах змагального процесу, насамперед прокурор повинен повною мірою володіти знаннями в галузі методики розслідування окремих видів і груп злочинів, умінням застосовувати розроблені криміналістикою тактичні прийоми та технічні засоби в умовах судового розгляду. Такі ж знання необхідні й іншим професійним учасникам судового розгляду, а суддям вони потрібні на рівні, що перевищує рівень будь-якого учасника кримінального провадження, оскільки остаточне рішення в більшості судових ситуацій ухвалює саме суддя з урахуванням думок сторін.

Тож ми категорично не приймаємо заперечення проти криміналістичного забезпечення судової діяльності з посиланням на нібито суто арбітральну функцію суду в кримінальному процесі [3]. Доки суддя буде відповідальним за обґрунтованість вироку, він потребуватиме ефективних засобів встановлення істини, які йому здатна запропонувати криміналістика. Навіть сьогодні суд не настільки обмежений у засобах доказування [4, с. 138–140], щоб відводити йому роль стороннього спостерігача за змаганням сторін, але навіть якби це було й так, наука не обмежується описом наявного стану досліджуваного об'єкта. Теоретична діяльність не зводиться до простого моделювання, відтворення структури та змісту практики. Теорія саме тому й володіє творчо перетворювальною силою, що містить, крім уявлення про актуальний стан об'єкта, й уявлення про можливі його перетворення в результаті практичної людської діяльності [5, с. 3]. Учений, відповідно, повинен говорити не тільки, а може не стільки, про те, як є, скільки про те, як має бути з погляду соціально-корисного результату, та про те, яким чином він досягається.

Проблема криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ як одного із завдань науки криміналістики з моменту своєї постановки й до сьогодні є предметом жвавих дискусій серед науковців [7]. Уперше ідею використання криміналістичних напрацювань судом висунув А.Л. Ципкін. У 1938 році він опублікував статтю під назвою «Судове слідство і криміналістика», у якій автор наголосив, що криміналістика – це не тільки «керівництво для слідчого», вона важлива протягом усього кримінального процесу [8].

Відтоді в нашій науці накопичилося чимало робіт, присвячених тим чи іншим аспектам використання криміналістичних знань у процесі судового розгляду [9]. Про актуальність розроблення криміналістичних рекомендацій для потреб судового провадження свідчать дисертації останніх десятиліть, протягом яких науковці намагалися сформулювати систему організаційних, тактичних і методичних рекомендацій для оптимізації судового провадження [10].

Зрештою можна констатувати існування досить широкої конвенції стосовно віднесення до предмета криміналістики закономірностей судового дослідження. Питання, однак, полягає в тому, як ефективно організувати вивчення цих закономірностей. Звісно, можна говорити про те, що окремі проблеми використання криміналістичних засобів у процесі судового розгляду кримінальних справ розробляються в межах деяких наявних теорій, і обмежитися подальшим розвитком їхнього внутрішнього змісту шляхом розроблення кри-

міналістичних засобів для потреб судового провадження. Однак досвід показав, що таке розсіяне знання про закономірності вельми специфічної сфери діяльності, якою є судочинство, не дає бажаних результатів.

Показовим у цьому сенсі є хоча б той факт, що в навчальній літературі криміналісти, розрізняючи в структурі криміналістичної тактики слідчу тактику й тактику судову [11], зазвичай зосереджуються на висвітленні питань тактики досудового розслідування, визнаючи, що в теоретичному аспекті судова тактика залишається до цього часу недостатньо дослідженою [12, с. 131]. З огляду на це випускники юридичних вишів майже не мають уявлення про специфіку судових ситуацій і судових версій, особливості судового допиту, огляду, інших процесуальних дій слідчого характеру. Поза увагою залишається надзвичайно важливий для ефективного судочинства напрям криміналістичної тактики – організація та планування судового розгляду. Про методiku судового розгляду окремих категорій кримінальних справ узагалі не йдеться.

Причиною такого стану речей у сфері криміналістичної освіти є те, що отримані в результаті проведених досліджень знання досі не набули належного рівня організації, продовжуючи перебувати в розпорошеному, так би мовити, стані. Розв'язання цієї проблеми бачиться у створенні окремого вчення про криміналістичне забезпечення судового провадження. Початком формування нової окремої криміналістичної теорії має стати спеціальне дослідження, покликане закласти її концептуальні основи. Об'єктом дослідження буде діяльність суду в кримінальному провадженні, його відношення та зв'язки з іншими учасниками судового провадження, а предметом — криміналістичний аспект цієї діяльності, теоретичні основи її науково-технічного, організаційно-тактичного й методико-криміналістичного забезпечення.

До ключових завдань майбутнього дослідження треба віднести: 1) узагальнення наукових поглядів на проблему застосування даних криміналістики судом; 2) обґрунтування активної ролі суду в процесі доказування як передумови розроблення адресованих йому криміналістичних прийомів і методів; 3) формування філософських основ теорії криміналістичного забезпечення судового провадження; 4) обґрунтування науковості нового вчення з позиції загальнотеоретичних положень наукознавства та усталених підходів до розуміння сутності окремих криміналістичних теорій; 5) з'ясування змісту й структури категорії «криміналістичне забезпечення» та можливості її поширення на сферу судової діяльності; 6) визначення поняття «криміналістичне забезпечення судового провадження»; 7) побудова концептуальної моделі вчення про криміналістичне забезпечення судового розгляду кримінальних справ; 8) розгляд проблеми впровадження криміналістичних розробок у судову практику й шляхів її розв'язання; 9) розроблення основних положень концепції розвитку системи криміналістичного забезпечення судового провадження; 10) висвітлення проблеми правового забезпечення криміналістичної діяльності на стадії судового розгляду кримінальних справ і підготовка пропозицій щодо його вдосконалення; 11) суб'єктна характеристика криміналістичної тактики на стадії судового провадження; 12) визначення поняття судової тактики, його змісту та місця в системі криміналістики; 13) демонстрація можливостей ситуаційного підходу як методологічної основи тактики суду в кримінальному провадженні; 14) висвітлення криміналістичних аспектів загальної характеристики умов судового розгляду кримінальних справ; 15) розроблення організаційних основ криміналістичного забезпечення судового провадження; 16) формування загальних положень методики судового провадження та основ побудови методичних комплексів криміналістичного забезпечення судового провадження; 17) створення ситуаційно-етапної моделі загального провадження в суді першої інстанції; 18) підготовка практичних рекомендацій щодо організації та планування судового провадження, методів дослідження доказів, розв'язання проблемних судових ситуацій та іншого.

Висновки. Нині розроблення криміналістичних засобів забезпечення судового розгляду кримінальних справ має стихійний характер. Теорія криміналістичного забезпечення судового провадження покликана стати більш плідним інструментом наукового дослі-

дження. На нашу думку, вона дасть змогу консолідувати, організувати й упорядкувати зусилля дослідників, наукові інтереси яких перебувають у цій царині криміналістики, уможливить зображення досліджуваного об'єкта в його єдності та цілісності, об'єднає розрізнені ідеї, поняття, судження в систему теоретичних положень. Водночас реалізація змісту цього вчення в теоретичних положеннях криміналістичної техніки, тактики й методики повинна привести до глибшого впровадження криміналістичних рекомендацій у практику кримінального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Якимов И.Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Новое изд., перепеч. с изд. 1925 г. Москва, 2003.
2. Ким Д.В. Судебно-криминалистическая ситуация, ее понятие и место в системе криминалистики. *Юрист – Правоведъ*. № 3. 2008. С. 64–68.
3. Докладніше про це див.: Мирошниченко Ю.М. О роли суда в состязании сторон уголовного процесса. *Международный научно-практический правовой журнал «Legeas i viața»*. 2016. № 8/2. С. 95–98.
4. Див. про це: Мирошниченко Ю.М. Процесуальні та філософсько-правові проблеми здійснення правосуддя в кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2017. 200 с.
5. Белкин Р.С. Курс криминалистики : учебное пособие для вузов. В 3 т. Т. 2. Москва, 2001. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.%20%D0%92%203-%D1%85%20-%D1%82.%20%D0%A2.2.%D0%91%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B8%D0%BD%20%D0%A0.%D0%A1_2001,%203-%D0%B5%20%D0%B8%D0%B7%D0%B4.pdf (дата звернення: 25.06.2021).
6. Белкин Р.С. Курс криминалистики : учебное пособие для вузов. В 3 т. Т. 1. Москва, 2001. URL: http://crimlib.info/images/a/af/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.%D0%92_3-%D1%85_%D1%82.%D0%A2.1.%D0%91%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B8%D0%BD_%D0%A0.%D0%A1_2001,_3-%D0%B5_%D0%B8%D0%B7%D0%B4.pdf (дата звернення: 24.06.2021).
7. Ким Д.В., Ануфриева Е.А. О криминалистическом обеспечении судебного разбирательства по делам о коррупционных преступлениях, совершаемых сотрудниками ОВД. *Известия Алтайского государственного университета*. 2011. С. 94–97.
8. Цыпкин А.Л. Судебное следствие и криминалистика. *Социалистическая законность*. 1938. № 12. С. 43–46.
9. Ароцкер Л.Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. Москва, 1964. 223 с.; Бозров В.М. Судебное следствие и криминалистика. *Советская юстиция*. 1990. № 8. С. 11–12; Воробьев Г.А. О предмете тактики судебного следствия. *Правоведение*. 1973. № 6. С. 58–63; Егоров К.С. Проблемы криминалистического обеспечения судебного следствия : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1994. 232 с.; Кисленко С.Л., Комиссаров В.И. Судебное следствие: состояние и перспективы развития. Москва, 2003. 176 с.; Кореневский Ю.В. Криминалистика и судебное следствие. *Советское государство право*. 1987. № 4. С. 56–63; Сухов С.П. Тактические особенности судебного следствия: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.717. Москва, 1972. 24 с. та ін.
10. Аутлев Ш.В. Противодействия в ходе судебного следствия по уголовным делам в суде первой инстанции и меры по его преодолению : автореф. ... дисс. канд. юрид. наук : 12.00.09. Ростов-на-Дону, 2011. 28 с.; Вільгушинський М.Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 19 с.; Кобылинская С.В. Криминалистические проблемы организации судебного разбирательства по уголовным делам в суде первой инстанции: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар,

2009. 175 с.; Когутич І.І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 38 с.; Корчагин А.Ю. Организационно-тактические и методологические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2008. 355 с.; Румянцева И.В. Ситуационный подход в судебном следствии суда I инстанции : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Калининград, 2004. 189 с.; Сычева О.И. Тактика судебного следствия : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Казань, 2009. 219 с.; Цехомская Е.В. Организация криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2013. 23 с.

11. Див., наприклад: Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика : учебник. Москва, 2005. 503 с.; Когутич І.І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.; Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Кузьмічов Я.В. та ін. Криміналістика. Питання і відповіді : навч. посіб. Київ, 2011. 280 с.; Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ, 2015. 544 с.; Ларкін М.О., Сабадаш В.П. Криміналістика: навч. посіб. Київ, 2013. 228 с.; Маркус В.О. Криміналістика : навч. посібник. Київ : Кондор, 2007. 558 с.; Криміналістика : підручник / К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

12. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 464 с.

